

Psychologie van religie, spiritualiteit en zingeving: verankering en groei

Dit trendbericht beschrijft de recente ontwikkelingen en veranderingen in het domein van de psychologie van religie, spiritualiteit en zingeving. Het gaat om trends die naar voren komen in zowel internationale als nationale publicaties van de laatste vijf jaar. Twee duidelijke ontwikkelingen tekenen zich af. Enerzijds verankert het domein van de religiepsychologie zich meer in andere gevestigde deeldomeinen van de psychologie en anderzijds is er een groeiende interesse vanuit andere wetenschapsdomeinen zoals geneeskunde en verpleegkunde, maar ook neurowetenschappen en positieve psychologie.

Verankering

Het onderzoeksdomein van de religiepsychologie lijkt zich de afgelopen vijf jaar meer te ontwikkelen in de richting van gevestigde subdomeinen van de psychologie. Religie- en zingevingpsychologie staan zo niet langer meer aan de zijlijn van het wetenschappelijk onderzoek en sluiten aan bij erkende theoretische kaders en psychologische modellen. Op deze wijze vindt religiepsychologie meer aansluiting bij het bredere veld van de psychologie en ontwikkelt het zich niet langer los van andere disciplines binnen de psychologie. Zowel onderzoekspublicaties als vakpublicaties komen steeds vaker terecht in algemeen psychologische

tijdschriften in plaats van in specifiek religiepsychologische tijdschriften. Bevindingen uit religiepsychologisch onderzoek kunnen zo een relevante bijdrage leveren aan het veld van de psychologie en kunnen nieuwe discussies en debatten initiëren of beïnvloeden.

Ontwikkelingspsychologie

Deze trend is zeer duidelijk zichtbaar op het gebied van de ontwikkelingspsychologie. In recent verschenen handboeken binnen de religiepsychologie, bijvoorbeeld, wordt aandacht besteed aan onderzoeksresultaten die zich toespitsen op specifieke levensfasen. Het *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (Paloutzian

& Park 2013) bespreekt in drie hoofdstukken de religieuze ontwikkeling die zich afspeelt in een bepaalde levensperiode. Zo komt de kindertijd aan bod, de adolescentie en volwassenheid en de hoge leeftijd.

Ook in andere overzichtswerken is deze interesse in bepaalde fasen van de levensloop merkbaar. Het *Oxford Handbook of Psychology and Spirituality* (Miller 2014) bespreekt modellen van spirituele ontwikkeling in de kindertijd en de adolescentie, maar focust ook op minder voor de hand liggende onderwerpen zoals geloofsontwikkeling en moederschap. Sommige recent gepubliceerde naslagwerken focussen specifiek op religie en spiritualiteit in een bepaalde levensfase zoals *Emerging Adults' Religiousness and Spirituality* (McNamara & Abo-Zena 2014).

Opvallend is ook dat deze hoofdstukken of boeken zich niet beperken tot het bespreken van ontwikkelingsmodellen of denkkaders, maar hun theoretische bijdrage onderbouwen met resultaten uit recente meta-analyses en empirische studies.

Inhoudelijk zien we binnen de religieuze ontwikkelingspsychologie terug vernieuwde interesse voor de gehechtheidsthema's en een sterke interesse in hoe religie en spiritualiteit zich op jonge leeftijd en tijdens de adolescentie ontwikkelen, terwijl aandacht voor onderzoek naar religie en spiritualiteit op hoge leeftijd wat lijkt te stagneren. Wel zijn de studies die verschijnen op het gebied van religie en hoge leeftijd vaak longitudinale studies met grote groepen ouderen waardoor ontwikkeling en verandering over de tijd kan bekeken worden.

Een boeiende ontwikkeling die zichtbaar

wordt, is de interesse in hoe religie en spiritualiteit zich verhouden tot dementie. De studies zijn nog beperkt (elf studies in 2013), maar wijzen wel allemaal in dezelfde richting. In drie studies toont men aan dat cognitieve aftakeling die gepaard gaat met ouder worden een minder sterke impact heeft bij religieuze ouderen, terwijl de overige acht studies aangeven dat religieuze betrokkenheid een positief effect heeft op het aanvaarden van de dementiestoornis en het stimuleren van meer levenskwaliteit.

Sociale psychologie en persoonlijkheid

Ook binnen het veld van de sociale psychologie en de persoonlijkheid zien we meer aandacht voor religie en spiritualiteit. Eerder geciteerde naslagwerken bespreken sociaal-psychologische onderwerpen zoals religie en altruïsme, religie en prosociaal gedrag en de relatie tussen persoonlijkheid en religie/spiritualiteit. Ook hier zien we handboeken verschijnen die zich uitsluitend toelagen op dit domein. *Religion, Personality, and Social Behavior* (Saroglou 2014) biedt een grondig overzicht van recent onderzoek dat religie, persoonlijkheid en sociale psychologie met elkaar in verband brengt. Opvallend is de aandacht voor zowel religie als voor a-religie (*religion and ir-religion*), waarbij beide als boeiend onderwerp van onderzoek gezien worden.

Daarnaast komt de factor 'cultuur' ook steeds vaker prominent naar voren en de mogelijke interactie tussen religie en cultuur wordt steeds vaker als een belangrijk aspect in onderzoek en theorievorming meegenomen. Dit gebeurde al eerder in andere onderzoeksdomeinen van de humane wetenschappen (antropologie, socio-

logie en politieke wetenschappen), maar krijgt pas recent door psychologen meer nadruk. Hierbij worden verschillende mogelijke verhoudingen tussen religie en cultuur naar voren geschoven: (a) religie als een soort cultuur, (b) religieuze cultuur als een onderdeel van een dominante nationale cultuur, (c) nationale cultuur als een onderdeel van een dominante religieuze cultuur, (d) religie en nationale cultuur in conflict.

Daarnaast wordt er steeds meer aandacht besteed aan oosterse culturen en traditie in aanvulling op de onderzoeken die zich toespitsen op westerse cultuur. In VS-onderzoek ziet men steeds meer aandacht voor specifieke etnische subpopulaties zoals 'Asian Americans', 'North American Nativs', en 'African Americans'. Deze ontwikkeling zorgt voor meer inzicht in de universaliteit en de specificiteit van specifieke verbanden en processen in het domein van de religiepsychologie.

Binnen de sociale religiepsychologie ziet men ook een sterke vooruitgang op het vlak van methodologie. Meer en meer sociaalpsychologen gebruiken 'religious priming' als paradigma (zie bijvoorbeeld <http://shariff.lab.com/religious-priming-papers/>). De bedoeling van een dergelijk experimenteel design is dat mensen bezig zijn met/denken aan religie zonder zich ervan bewust te zijn. Zo kan men in een experiment vragen aan de participanten om zinnen te maken van losse woorden. In de experimentele groep hebben deze losse woorden een religieuze inhoud, terwijl dit in de controleconditie neutrale woorden zijn. Vervolgens wordt nagegaan hoe de deelnemers scoren op een outcome variabele, bijvoorbeeld hoe vrijgevig ze zijn, of

hoe veel vooroordelen ze hebben. Religieuze inhouden worden op deze manier geprimed en dus niet langer direct bevraagd. Ook bij Belgische onderzoeksgroepen wordt deze 'religious priming'-methodologie toegepast (<http://www.uclouvain.be/en-274207.html>). Dit paradigma slaagt erin licht te werpen op bepaalde discussies in het domein van de religiepsychologie, bijvoorbeeld of en hoe religie en onderdanigheid/onderwerping met elkaar verband houden.

Religie en gezondheid

Onderzoek naar de link tussen religie en gezondheid, zowel geestelijke gezondheid als lichamelijke gezondheid, bleef ook de afgelopen vijf jaar erg belangrijk. Opmerkelijke trend in dit subdomein is dat het onderzoek niet langer hoofdzakelijk vanuit Amerikaanse of Europese onderzoeksgroepen komt (met alle beperkingen naar generalisatie toe), maar dat ook andere groepen onderzoekslijnen rond religie en gezondheid opstarten. Zo is er recent een Institute for Muslim Culture and Health opgericht in China en werken centra in Saoedi-Arabië, Tokio en Turkije rond hoe religie geassocieerd is met welzijn en genezing. Ook de conferentie van de International Association for the Psychology of Religion, die in 2015 in Turkije georganiseerd wordt door Marmara University, Izmir Katip Celebi University en Canakkale Onsekiz Mart University, geeft aan dat nieuwe onderzoeksgroepen buiten de Europa en de Verenigde Staten zich actief engageren in het domein van de religiepsychologie. Handboeken als *Health and Well-being in Islamic Societies* (Koenig & Al Shohaib 2014) bevestigen deze trend.

Als we specifiek inzoomen op hoe religie zich

verhoudt tot psychiatrische stoornissen, zien we dat deze onderzoekslijnen nog steeds verder worden uitgezet, waarbij de nadruk zowel ligt op het verklaren van bepaalde verbanden als het mogelijk implementeren van bevindingen. Binnen Europa blijven depressieve aandoeningen een belangrijk onderzoeksthema, maar ook de band tussen religie en schizofrenie wordt verder intensief onderzocht. Onderzoek dat de link bekijkt tussen religie en fysieke gezondheid blijft echter dominanter dan onderzoek binnen psychiatrische settings. Onderzoek naar fysieke gezondheid focust de laatste jaren ook op de rol die religie en spiritualiteit spelen bij klachten en herstel van patiënten met meer specifieke aandoeningen en diagnoses zoals bijvoorbeeld bij hartpatiënten of nierdialysepatiënten. Ook hier wordt gebruikgemaakt van sterkere onderzoeksdesigns en worden steeds vaker longitudinale studies uitgevoerd.

Groeiende interesse

Het onderzoeksdomein van de religiepsychologie verankert zich steeds meer in sterkere subdisciplines van de psychologie. Tegelijkertijd wordt er ook steeds meer gewerkt aan een overkoepelend paradigma dat bruikbaar is voor alle onderzoekers binnen het domein van de religiepsychologie. Dit integratieve paradigma wordt uitgebreid besproken in het *APA Handbook of Psychology, Religion, and Spirituality* (Pargament 2014) en ook in het *Handbook for the Psychology of Religion and Spirituality* (Paloutzian & Park 2013). Kenmerkend voor dit integratieve paradigma is de aandacht voor het concept ‘meaning system’ of zingevingssysteem, dat zowel op het niveau van het individu (per-

soonlijk zingevingssysteem), het macroniveau (cultuur of maatschappij), of het microniveau (neurocognitie) kan geanalyseerd worden. Daarnaast geven verschillende auteurs aan dat een dergelijk paradigma idealiter ‘multilevel and interdisciplinary’ moet zijn, zodat religie op verschillende niveaus en van vanuit verschillende perspectieven bestudeerd wordt.

Een resultaat van deze houding is de openheid voor nieuwe onderzoekstakken en andere disciplines. Zo dringt bijvoorbeeld neuroscience door tot het gebied van de religiepsychologie. Een recent overzichtshandboek (Jeeves & Brown 2009) geeft aan wat de stand van onderzoek is naar de verbanden tussen religie, psychologie en neurowetenschappen. Sommige onderzoekers die de relatie tussen de hersenen en religieuze ervaringen bekijken, spreken van ‘neurotheology’ als nieuw subdomein. In *How God changes your brain*, bijvoorbeeld, leggen Newberg (neurowetenschapper) en Waldman (psycholoog/therapeut) uit hoe actief en positief spiritueel geloof de hersenen ten goede kan komen en kan bijdragen aan een hoger welzijn. Ook de positieve psychologie en de religiepsychologie lijken toenadering te zoeken met thema’s die beide interesseren, zoals vergeving, compassie en hoop. Daarnaast zie je ook ‘spiritualiteit’ als thema steeds vaker opduiken binnen positief psychologisch onderzoekswerk.

Interdisciplinair

De sterkere focus op interdisciplinair werken en de veranderingen in de maatschappij waarbij religie en zingeving toch vaak een belangrijke plek innemen, zorgt voor meer interesse vanuit andere disciplines. Dit was al eerder zichtbaar

in de medische wetenschappen waarbij artsen zich focussen op de vraag welke rol religie en zingeving kan hebben bij ziekte en herstel. Onze multiculturele samenleving zorgt op dit vlak ook voor nieuwe vragen zoals ‘hoe verzorging in het ziekenhuis afstemmen op patiënten met verschillende religieuze voedselvoorschriften of hygiënevoorschriften?’ of ‘hoe omgaan met religieuze theorieën over oorzaak en herstel van ziekte?’. Deze vragen kregen vroeger reeds aandacht in Amerikaans onderzoek, maar worden nu ook steeds meer in Europa naar voren geschoven. Het domein van de palliatieve zorg en de rol die religie speelt in de laatste levensperiode krijgt nog steeds veel aandacht, ook binnen Europa. Opvallend is ook dat verpleegkundigen zich meer en meer interesseren voor de rol van zingeving en religie in zorg.

Conclusie

Het onderzoeksdomein van de religiepsychologie lijkt zich uit de marge van andere domeinen te ontwikkelen en meer aansluiting te zoeken bij gevestigde subdisciplines van de psychologie. Dit leidt tot onderzoek dat theoretisch steviger is ingebed en methodologisch sterker staat. De openheid van de religiepsychologie voor andere subdisciplines binnen de psychologie en voor andere wetenschapsdisciplines zorgt voor een kruisbestuiving waardoor het veld zich verder kan ontplooien. <

Literatuur

- Jeeves, M. & Brown, W. (2009). *Neuroscience, psychology, and religion*. West Conshohocken, Templeton Press.
- Koenig, H. & Al Shohaib, S. (2014). *Health and Well-being in Islamic Societies*. New York: Springer.
- McNamara, C. & Abo-Zena, M. (2014). *Emerging Adults’ Religiousness and Spirituality: Meaning Making in an Age of Transition*. New York: Oxford University Press.
- Miller, L. (Ed.) (2014). *The Oxford Handbook of Psychology and Spirituality*. New York: Oxford University Press.
- Newberg, A. & Waldman, M. (2009). *How God changes your brain*. New York: Ballantine Books.
- Paloutzian, R. & Park, C. (Eds.) (2013). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K. (Ed.) (2014). *APA Handbook of Psychology, Religion, and Spirituality*. New York: American Psychological Association.
- Saroglou, V. (Ed.) (2014). *Religion, personality, and social behavior*. New York: Psychology Press Taylor and Francis.

Jessie (dr. J.) Dezutter is postdoctoraal onderzoeker (Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen) aan het Centrum voor Godsdienstpsychologie van de Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven en aan de Psychology of Religion Group van Stockholms Universiteit.
jessie.dezutter@ppw.kuleuven.be

Op www.handelingen.com valt een uitgebreider Literatuurbericht Religiepsychologie van de hand van Jessie Dezutter te raadplegen.